

ARTUR LIS* – LUBLIN

[Recenzja]: *Zasady życia w klasztorze mniszym według św. Bernarda z Clairvaux i ocena zakonu cystersów przez św. Hildegardę z Bingen*, wstęp Andrzej Marek Wyrwa, tłum. Anna Strzelecka, Poznań 2020, ss. 106, ISBN 978-8-36635-545-3

XII wiek to czas życia i twórczości niezwykłych herosów ducha – św. Bernarda z Clairvaux i św. Hildegardy z Bingen. Zaczniemy więc od krótkiej prezentacji sylwetek tych świętych.

Bernard z Clairvaux urodził się ok. 1090 roku w Fontaines-lès-Dijon w rodzinie arystokratycznej. Miał pięciu braci i jedną siostrę. W 1112 roku wstąpił do klasztoru w Cîteaux, w 1115 roku założył klasztor w Clairvaux, w którym pełnił funkcję opata do końca życia. Łącznie założył 63 nowe klasztory cysterskie, zaś kierował 160. Był reformatorem życia klasztornego, podkreślając szczególną rolę kontemplacji. Bernard był zwolennikiem organizacji II wyprawy krzyżowej, do której nawoływał. Określano go mianem „niekoronowanego władcy”, ponieważ cieszył się ogromnym autorytetem jako doradca papieży i książąt. Jest uważany za jednego z najwybitniejszych mistyków chrześcijańskich. Zmarł w Clairvaux 20 sierpnia 1153 roku. Już w 1174 roku został kanonizowany przez papieża Aleksandra III. W 1830 roku papież Pius VIII nadał mu tytuł Doktora Kościoła¹. Tytuł „doktora miódopłynnego” zyskał dzięki porywającemu słuchaczy charakterowi głoszonych homilii. W 1953 roku papież Pius XII poświęcił mu swą encyklikę pod tym tytułem *Doctor Mellifluus*. Bogatą spuściznę literacką św. Bernarda tworzą liczne traktaty teologiczne, mowy i 495 listów².

* Artur Lis – dr nauk prawnych, dr historii, adiunkt, Katedra Historii Ustroju i Prawa, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: arturlis@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0003-4613-0671>

¹ S. Kędziora, J. Misiurek, *Bernard z Clairvaux*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, kol. 301-302.

² Szerzej: P. Aubé, *Św. Bernard z Clairvaux*, Warszawa 2019; I. Biffi, *Bernard z Clairvaux, Tomasz z Akwinu*, Poznań 2010; P.M. Chojnacki, *Konieczność wiary i chrztu według św. Bernarda z Clairvaux*, w: *Ingenio et humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich dedykowane Ojcu Opatowi dr. Eustachemu Gerardowi Kocikowi OCist.*, red. A.M. Wyrwa, Poznań 2007, s. 181-195; M.R. Flanagan, *Św. Bernard z Clairvaux. Dośćcignąć Chrystusa*, Sandomierz

Hildegarda z Bingen urodziła się ok. 1098 roku w Bermersheim, była dziesiątym dzieckiem w średniozamożnej rodzinie. Od 8. roku życia wychowywana była w zakonie benedyktynek w Disibodenbergu, a w wieku 15 lat została mniszką. Po śmierci Jutty, w 1136 roku, mniszki wybrały Hildegardę na swoją przełożoną. W 1148 roku założyła klasztor w Rupertsbergu, z kolei w 1165 roku klasztor filialny w Eiblingen koło Rüdesheim. Jako przeorysza zabiegała o moralną odnowę duchowieństwa. W latach 1160-1167 odbyła trzy długie podróże po Niemczech, podczas których wygłaszała liczne przemówienia³. Mistyczne widzenia Hildegardy szybko przyczyniły się do wzrostu popularności „Mistyczki z Germanii” i zapoczątkowały jej lokalny kult. Dnia 7 października 2012 roku papież Benedykt XVI zaliczył Hildegardę z Bingen w poczet świętych i nadał jej tytuł Doktora Kościoła⁴. Ojciec święty użył wówczas następującej formuły:

My, spełniając pragnienia licznych braci w biskupstwie oraz wielu wiernych na całym świecie, po przeprowadzeniu stosownych konsultacji z Kongregacją Spraw Kanonizacyjnych, po dojrzałym namyśle i dojściu do pełnego i pewnego przekonania, pełnią naszej władzy apostolskiej deklarujemy świętego Jana z Avila, kapłana diecezjalnego i świętą Hildegardę z Bingen, mniszkę profeskę Zakonu Świętego Benedykta, Doktorami Kościoła Powszechnego⁵.

Kanonizacja ta była kanonizacją równoznaczną, gdyż papież bez formalnego dekretu ostatecznego oraz bez przeprowadzenia wcześniejszych procesów i bez użycia zwyczajnych ceremonii polecił czcić Hildegardę w Kościele powszechnym przez odmawianie oficjum i odprawianie Mszy św. w określonym dniu. Droga do kanonizacji „Mistyczki z Germanii” trwała od 27 stycznia 1228 roku i możliwa była dzięki powszechnemu, nieprzerwanemu przekonaniu o jej świętości i orędownictwie przed Bogiem⁶.

2006; K. Jackiewicz, *Święty Bernard. Opat z Jasnej Doliny*, Kraków 1990; S. Kiełtyka, *Święty Bernard z Clairvaux*, Kraków 1984; T. Merton, *O świętym Bernardzie*, Kraków 2005; M.B. Pranger, *Bernard of Clairvaux and the shape of monastic thought. Broken dreams*, Leiden-New York 1994; L. Pressouyre, T.N. Kinder, *Saint Bernard et le monde cistercien*, Paris 1990.

³ J. Zbiciak, *Hildegarda z Bingen*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, red. J. Walkusz, Lublin 1993, kol. 878-879.

⁴ L. Fiejdasz-Buczek, *Kanonizacja równoznaczna Hildegardy z Bingen i nadanie tytułu Doktora Kościoła*, w: *Świętość kanonizowana*, t. 13. *Doktorzy Kościoła*, red. Sz.T. Prażkiewicz, Kraków 2015, s. 89-106. Zob. też, *Sprawy kanonizacyjne za pontyfikatu papieża Benedykta XVI. Studium prawno-kanoniczne*, Lublin 2019.

⁵ Fiejdasz-Buczek, *Kanonizacja równoznaczna Hildegardy*, s. 89.

⁶ Zob. S. Flanagan, *Hildegarda z Bingen. Żywoć wizjonerki*, Warszawa 2002; F. Beer, *Kobiety i doświadczenie mistyczne w Średniowieczu. Dziedzictwo Średniowiecza*, red. R. Mazurkiewicz, Kraków 1996; J. Strzelczyk, „Prophetissa Teutonica” – Hildegarda z Bingen, w: *Pióro w wątplych dłoniach. O twórczości kobiet w dawnych wiekach*, t. 2. *Rozkwit (od Murasaki Shikibu do Małgorzaty Poręty)*, Warszawa 2009, s. 195-270; Hildegarda z Bingen, *Scivias*, t. 1, ks. 1-2, tłum., wstęp i oprac. J. Łukaszewska-Haberkowa, przedm. J. Strzelczyk, [Źródła Monastyczne 57], Tyniec-Kraków 2011; B. Matusiak, *Hildegarda z Bingen. Teologia muzyki*, Kraków 2003; S. Nowak, *Obraz duchowy św. Hildegardy z Bingen, Doktora Kościoła*, w: *Veritati et Caritati*, t. 1. *Ukazać piękno wiary*, Częstochowa 2013, s. 119-127; E. Wiater, *Hildegarda z Bingen. Mistyczka z charakterem*, Kraków 2012.

Publikacja *Zasady życia w klasztorze mniszym według św. Bernarda z Clairvaux i ocena zakonu cystersów przez św. Hildegardę z Bingen* ukazała się nakładem Wydziału Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. We wstępie czytamy:

(...) w niniejszej publikacji po syntetycznej prezentacji dziejów zakonu cystersów, jego charyzmatu i duchowości, stanowiących w założeniu wstęp do pełniejszej analizy zamieszczonych tekstów źródłowych, publikujemy w przekładzie na język polski trzy ważne źródła średniowieczne. (...) Naszym zdaniem stanowią one kwintesencję wizji i poglądów dotyczących życia mniszego, głoszonych przez Bernarda z Clairvaux, w XII wieku czołowego członka zakonu cystersów i wybranego listu Hildegardy z Bingen, w którym przez swą wizję podejmuje ona ocenę zakonu po śmierci Bernarda (s. 7-8).

Mimo niewielkich rozmiarów (106 stron) publikacja jest bogata w treść. Recenzowana książka składa się z dwóch części: komentarza historycznego oraz przekładu tekstów. Po krótkim wprowadzeniu znajduje się obszerny tekst Andrzeja Wyrwy pt. *Rycerze Chrystusa w szarych habitach. Szkic do dziejów zakonu cystersów*. Bogaty w aparat naukowy materiał charakteryzuje: 1. *Początki zakonu cystersów* (s. 16-27), 2. *Organizację i duchowość cystersów* (s. 27-37), 3. *Zasady życia w klasztorze mniszym według św. Bernarda i św. Hildegardy z Bingen* (s. 38-47). W moim przekonaniu tytuł rozdziału trzeciego powinien być sformułowany inaczej, ponieważ powtarza *expressis verbis* tytuł całej publikacji. Ta część omawia: *List św. Bernarda do Roberta z Châtillon, Apologie dla opata Wilhelma, List św. Hildegardy z Bingen do Kapituły Generalnej Cystersów* oraz „*Regest*” *listu św. Hildegardy w Kronice świata Alberyka z Trois-Fontaines*.

Druga część publikacji zawiera przekłady następujących tekstów źródłowych: 1. św. Bernard z Clairvaux, *List do Roberta, krewnego, który przeszedł z zakonu cysterskiego do wspólnoty Cluny* (s. 51-61), 2. św. Bernard z Clairvaux, *Apologia dla Wilhelma, opata u św. Teodoryka* (s. 63-85), 3. św. Hildegarda z Bingen, *List do Kapituły Generalnej Cystersów* (s. 87-90), 4. Alberyk z Trois-Fontaines, „*Regest*” *listu św. Hildegardy z Bingen do Kapituły Generalnej Cystersów z 1153* (s. 91-93). Wyżej wymienione teksty zostały przetłumaczone na język polski, co stanowi o wysokim walorze naukowym książki, szkoda, że nie zdecydowano się na równoległe udostępnienie szaty łacińskiej źródeł. Publikację zamyka obszerna bibliografia podzielona na źródła i literaturę.

Na szczególną uwagę zasługuje *Apologia dla Wilhelma, opata u św. Teodoryka* pióra św. Bernarda. Jest to najobszerniejszy z tekstów, podzielony na następujące rozdziały: I. *Bernard oświadcza, że ani on, ani jego bracia nie czują zawiści wobec Zakonu*; II. *Święty Bernard oczyszcza się z zarzutów i wysoko ocenia Zakon z Cluny*; III. *O tym, że nie należy tłumić różnorodności zakonów z powodu pęt miłości*; IV. *O tym, że Bernard, choć złożył ślub w jednym zakonie, otacza miłością pozostałe*; V. *Bernard ostrym piórem atakuje przeciwników i oszczerców innych zakonów*; VI. *Bernard gani tych, którzy lekkomyślnie osądzają i oczerniają sposób życia w Cluny*; VII. *O tym, że ćwiczenia duchowe przynoszą więcej owoców niż cielesne*; VIII. *Bernard gani błędy klunickie, ukryte pod płaszczykiem cnót*; IX. *Bernard porównuje obecne zuchwalstwo ze skromnością dawnych mnichów*; X. *Bernard*

zwalcza zbytek i przepych odzienia mnichów; XI. O przyczynie, dla której przełożenie nie karca błędów poddanych sobie braci. Bernard gani pełną zbytku i bogactwa wystawność życia opatów; XII. Bernard gani przepych i zbytek w budowaniu, zdobieniu oraz malowaniu świątyń i kaplic; XIII. Bernard zestawia sposoby i środki pielęgnowania wzajemnej miłości oraz utrzymywania koniecznego pokoju. W końcu gani sprawców całego zamieszania.

Recenzowana praca koresponduje z aktualną potrzebą uzupełnienia luki w tym zakresie oraz zawiera istotne wartości poznawcze⁷. Cechuje ją przejrzystość i wysoki poziom wyводу. Ogromną zaletą jest umiejętność prezentowania wiadomości w sposób, który pobudza czytelnika do samodzielnego analizowania jej fragmentów. Na uwagę zasługują bogate przypisy dokumentujące i uzupełniające treść główną oraz rozszerzające spektrum problemowe i ułatwiające percepcję tekstu zasadniczego. Dodatkowym atutem książki jest wyborna szata graficzna 12 trafnie dobranych rycin.

Wyrażam przekonanie, że publikacja *Zasady życia w klasztorze mniszym według św. Bernarda z Clairvaux i ocena zakonu cystersów przez św. Hildegardę z Bingen* jest opracowaniem o bardzo wysokim poziomie merytorycznym. Na pozytywne wyróżnienie zasługuje także zestawienie szerokiej bibliografii. Nie ulega wątpliwości, że recenzowana książka, zarówno od strony treściowej, jak i formalnej, zasługuje na rekomendację i pozytywną opinię.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Aubé Pierre, *Św. Bernard z Clairvaux*, Warszawa 2019.
- Beer Frances, *Kobiety i doświadczenie mistyczne w Średniowieczu. Dziedzictwo Średniowiecza*, red. R. Mazurkiewicz, Kraków 1996.
- Biffi Inos, *Bernard z Clairvaux, Tomasz z Akwinu*, Poznań 2010.
- Chojnacki Marek, *Konieczność wiary i chrztu według św. Bernarda z Clairvaux*, w: *Ingenio et humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich dedykowane Ojcu Opatowi dr. Eustachemu Gerardowi Kocikowi OCist.*, red. A.M. Wyrwa, Poznań 2007, s. 181-195.
- Fiejdasz-Buczek Lidia, *Kanonizacja równoznaczna Hildegardy z Bingen i nadanie tytułu Doktora Kościoła*, w: *Świętość kanonizowana*, t. 13. *Doktorzy Kościoła*, red. S.T. Praśkiewicz, Kraków 2015, s. 89-106.
- Fiejdasz-Buczek Lidia, *Sprawy kanonizacyjne za pontyfikatu papieża Benedykta XVI. Studium prawno-kanoniczne*, Lublin 2019.
- Flanagan Mary Raymond, *Św. Bernard z Clairvaux. Dośćgnąć Chrystusa*, Sandomierz 2006.
- Flanagan Sabina, *Hildegarda z Bingen. Żywot wizjonerki*, Warszawa 2002.
- Hildegarda z Bingen, *Scivias*, t. 1, ks. 1-2, tłum., wstęp i oprac. J. Łukaszewska-Haberkowa, przedm. J. Strzelczyk, [Zróżła Monastyczne 57], Tyniec-Kraków 2011.
- Jackiewicz Korneliusz, *Święty Bernard. Opat z Jasnej Doliny*, Kraków 1990.

⁷ Zob. *Monasticon Cisterciense Poloniae*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, t. 1-2, Poznań 1999.

- Kędziora Stanisław, Misiurek Jerzy, *Bernard z Clairvaux*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, kol. 301-302.
- Kiełtyka Stanisław, *Święty Bernard z Clairvaux*, Kraków 1984.
- Matusiak Błażej, *Hildegarda z Bingen. Teologia muzyki*, Kraków 2003.
- Merton Thomas, *O świętym Bernardzie*, Kraków 2005.
- Monasticon Cisterciense Poloniae*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, t. 1-2, Poznań 1999.
- Nowak Stanisław, *Obraz duchowy św. Hildegardy z Bingen, Doktora Kościoła*, w: *Veritati et Caritati*, t. 1. *Ukazać piękno wiary*, Częstochowa 2013, s. 119-127.
- Pranger Burcht, *Bernard of Clairvaux and the shape of monastic thought. broken dreams*, Leiden-New York 1994.
- Pressouyre Léon, Kinder Terryl Nancy, *Saint Bernard et le monde cistercien*, Paris 1990.
- Strzelczyk Jerzy, „*Prophetissa Teutonica*” – Hildegarda z Bingen, w: *Pióro w wątplych dłoniach. O twórczości kobiet w dawnych wiekach*, t. 2. *Rozkwit (od Murasaki Shikibu do Małgorzaty Porete)*, Warszawa 2009, s. 195-270.
- Wiater Elżbieta, *Hildegarda z Bingen. Mistyczka z charakterem*, Kraków 2012.
- Zbiciak Józef, *Hildegarda z Bingen*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, red. J. Walkusz, Lublin 1993, kol. 878-879.